

Dilafruz BARATOVA,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM o'qituvchisi
E-mail: dilafruzbaratova88@gmail.com

Qar.DU psixologiya fanlari doktori, (DSc) dotsent M.Fayziyeva taqrizi asosida

NOTO‘LIQ OILADA TARBIYALANAYOTGAN BOLALARNING OILADAGI ROLLAR VA OTALIK MAQOMI TO‘G‘RISIDAGI TASAVVURLARI.

Аннотация

Inson hayotida muhim o‘rin tutuvchi oila, nikoh qurish masalasi, oilaviy munosabatlarda qizlarni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash dolzarb muammo hisoblanadi. Mazkur maqolada farzand tarbiyasidagi salbiy yoki ijobiy o‘zgarishlar bola to‘liq yoki noto‘liq oilada voyaga yetayotganigagina emas, balki bolani bevosita o‘rab turgan, har kuni o‘zaro shaxslararo munosabatlarga kirishadigan atrofidagi odamlarning u va yaqinlari haqidagi fikrlari, tasavvurlari, ijtimoiy kutishlarining mazmuniga, muhimi – voyaga yetayotgan o‘spirin qiz oilasida hukm surayotgan ma‘naviy hamda axloqiy muhitga bog‘liq ekanligi batafsil yoritilgan. To‘liq va noto‘liq oila vakillari farzandlarida oila haqidagi tushunchalari, oiladagi rollar va tasavvurlar orqali kengayishi to‘g‘risida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Oila, farzand, oilaviy tasavvurlar, noto‘liq oila, oiladagi roller, o‘spirin, ijtimoiy va jinsiy rollar.

ВООБРАЖЕНИЕ О СЕМЕЙНЫХ РОЛЯХ И ОТЦОВСКОМ СТАТУСЕ ДЕТЕЙ, ВОСПИТЫВАЮЩИХСЯ В НЕБЛАГОПОЛУЧНЫХ СЕМЬЯХ.

Аннотация

Семья, играющая важную роль в жизни человека, вопрос замужества, воспитания девочек в духе национальных и общечеловеческих ценностей в семейных отношениях является актуальной проблемой. В данной статье отрицательные или положительные изменения в воспитании будущего ребенка обусловлены не только тем, что ребенок растет в полной или неполной семье, но и мнением людей, непосредственно окружающих ребенка, которые вступают в межличностные отношения каждый день, о нем и его родственниках подробно поясняется, что это зависит от содержания ее воображения, социальных ожиданий, а главное - духовно-нравственной среды, сложившейся в семье девочки-подростка. У детей полных и неполных семей есть свое понимание семьи, роли в семье и расширение за счет воображения.

Ключевые слова: Семья, ребенок, семейные представления, неполная семья, роли в семье. подростковые, социальные и гендерные роли.

THE PERCEPTION OF CHILDREN RAISED IN A DYSFUNCTIONAL FAMILY ABOUT ROLES IN THE FAMILY AND THE STATUS OF FATHERHOOD.

Annotation

An important place in the life of a person is the issue of marriage, the upbringing of girls in family relationships in the spirit of national and universal values is an urgent problem. This article details the fact that negative or positive changes in the upbringing of children depend not only on the fact that the child is coming of age in a full – fledged or dysfunctional family, but on the content of thoughts, visions, social expectations of people around him and his loved ones, who directly surround the child, enter into interpersonal relationships every day. Representatives of a complete and non-productive family were told about their expansion in their children through their understanding of the family, roles and visions in the family.

Key words: Family, child, family ideas, incomplete family, roles in the family. adolescent, social and gender roles.

Kirish. Jahonda inson hayotida muhim o‘rin tutuvchi oila, nikoh qurish masalasi, oilaviy qadriyatlar hamda oiladagi ma‘naviy va ijtimoiy-psixologik muhit, oilaviy nizolarning kelib chiqishi kabi muammolar ilmiy jamoatchilik tomonidan chuqur izlanishlarni taqozo qilmoqda. Oila va nikohning ma‘naviy-psixologik asoslari, qizlarni oilaviy hayotga psixologik jihatdan tayyorligi, shuningdek, oilaviy munosabatlarda qizlarni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash dolzarb muammo hisoblanadi. Dunyo mamlakatlarida o‘tkazilayotgan ko‘plab tadqiqotlarning ko‘rsatishicha, noto‘liq oilalarda tug‘ilayotgan hamda otasiz voyaga yetayotgan farzandlarning soni yil sayin o‘sib bormoqda. Rossiyadagi bolalarning 30 foizi to‘liq bo‘lmagan oilada tug‘ilgan. Boshqa mamlakatlar statistikasi Rossiyadan unchalik farq qilmaydi: AQShda – 33 foiz, Islandiyada – 64 foiz (bu Yevropadagi eng yuqori ko‘rsatkich), Shvetsiyada – 54 foiz, Buyuk Britaniyada – 38 foiz, Finlyandiya – 37 foiz bolalar noto‘liq oilalarda kamol topyabdilar[5].

Vatanimiz Yangi O‘zbekistonda ham turli sabablarga ko‘ra, ijtimoiy-psixologik muammolarni boshidan kechirayotgan oilalar soni ortib bormoqda. Ularning aksariyati nikohlarni bekor qilish hisobiga ko‘paymoqda. Zero, mamlakatimizning yanada rivojlanishi, rivojlangan davlatlar qatorida o‘z munosib o‘rniga ega bo‘lishi ko‘p jihatdan barkamol, axloqan pok, jiddiy hayotiy

mavqe va to‘g‘ri dunyoqarashga ega bo‘lgan yoshlarning tarbiyasiga bog‘liq. Bu o‘rinda jamiyatimizda muhim qadriyat hisoblangan oilaning roli va o‘rni benihoya kattadir. Oiladagi rollarning er va xotin tomonidan o‘z o‘rnida bajarilishi nafaqat ular o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni yaxshilaydi, balki shu muhitda tarbiyalanayotgan farzandlarning barkamol va baxtiyor bo‘lib voyaga yetishiga sabab bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan qaysidir sabablar oqibatida otasidan ayrilgan yoki ota obrazini haqidagi tasavvurlari faqatgina tashqaridan eshitib, kuzatib paydo bo‘lgan, endigina katta hayot haqidagi tushunchalari hosil bo‘layotgan o‘spirinlik yoshidagi qizlar taqdiri ham alohida ijtimoiy psixologik muammodir. Zero, oilada farzandlar, jumladan, qizlar tarbiyasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Muhtaram Shavkat Mirziyoyev nutqlarida ham bot-bot ta‘kidlanadi: “Ta‘lim va tarbiya sohasidagi tub islohotlarni yuksak bosqichga ko‘tarish, mamlakatimizning taqdiri va kelajagi uchun mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir bo‘lgan yangi avlod kadrlarini voyaga yetkazishga qaratilgan ishlarni izchil davom ettirish hammamizning nafaqat vazifamiz, balki muqaddas burchimiz”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”, 2020 yil 18 fevraldagi PF-5938-son “Jamiyatda ijtimoiy-ma‘naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash

hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida", 2022 yil 1 maydan 2022 yil 1 martdagi PF-81-son "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" farmonlari jamiyatimizda oilani mustahkamlash, farzand tarbiyasi masalalarining ustuvor ekanining yaqqol misolidir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'zbekistonda oila va undagi o'zaro munosabatlar, jumladan, noto'liq oiladagi ijtimoiy psixologik muhit muammolariga bag'ishlangan tadqiqotlarda jumladan G.B.Shoumarov[3], I.O.Haydarov, N.A.Sog'inovlarning ajralish faqatgina ajralgan er-xotinlar emas, balki ajralish oqibatida otasiz yashayotgan farzandlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatir ekan. Ayniqsa, ajralish natijasida otasiz o'sayotgan qiz bolaning his-tuyg'ulariga, otasiga bo'lgan mehriga, qiz bolada shakllanadigan ota obraziga va otasiz o'sayotgan qizning ruhiyatiga kuchli salbiy ta'sir qiladi. Bu esa nafaqat qiz bolaning bolalik davrida balki kelgusida o'zi mustaqil oila qurganda ham o'z asoratini ifodalashi mumkin. Ko'p tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha va rivoyatlarda ifodalanishicha hamda F.Ro'ziqulov tadqiqotlarida ilmiy jihatdan o'z tasdig'ini topganligi asosida o'z otasiga mehr va hurmati yetarli ravishda shakllanmagan qiz kelajakda oila qurganda turmush o'rtog'iga ham hurmatini yetarli ravishda ifodalay olmaydi. Mazkur tadqiqot natijalariga ko'ra ajralishgan oiladagi va otasiz o'sayotgan o'g'il bolaning o'qishiga va tarbiyasiga salbiy ta'sir etishi kuchli bo'lar ekan. Karimova V.M [4] tadqiqotlarida oilaviy ijtimoiy

tasavvurlar shakllanishida bola shakllanayotgan oila va undagi o'zaro munosabatlar xarakteri muhim ahamiyat kasb etishi, ya'ni oilaning katta yoki kichikligi, to'liq yoki noto'liqligi, undagi rollar, jinsiy o'zaro munosabatlar haqida va reproduktiv tasavvurlar xarakterini belgilashi va shaxsiy ijtimoiy ustanovkalar yo'nalishida aks etishi aniqlangan. Oiladagi o'zaro munosabatlarning asosini tashkil etgan oilaviy rollarga oid tasavvurlar va ularning differentsiatsiyasi o'zining yosh, hududiy va jinsiy xususiyatlariga ega bo'lib, ular avvalo har bir oilaning ruhiy ma'naviy muhiti, u yerdagi milliy qadriyatlar, an'analar, rasm-rusumlar qanchalik saqlanib qolganligiga ham bog'liqligi asoslangan.A.M.Jabborov, M.X.Fayziyeva, I.A.Jabborov, X.K.Karimov va boshqalar tomonidan olib borilgan. Ularning ilmiy-tadqiqot ishlarida oila psixologiyasi, oilada sog'lom turmush tarzi va munosabatlarni muvofiqlashtirish, oilaga ijtimoiy psixologik yordam ko'rsatish yo'llari, jumladan, noto'liq oila va undagi ma'naviy muhit, farzandlar tarbiyasi kabi masalalar ilmiy jihatdan tadqiq etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Noto'liq oilada tarbiyalanayotgan bolalarning oiladagi rollar va otalik maqomi to'g'risidagi tasavvurlari, to'liq va noto'liq oila farzandlari hisoblangan qizlarda V.Karimovning "Oilaviy tasavvurlarni o'rganish test-anketasi" foydalangan holda aniqlandi.

Tahlil va natijalar. Oilaviy tasavvurlarni o'rganish test-anketasi natijalarini Styudent mezoni asosida o'rganish natijalari (n=500)

Sizningcha, nima uchun oila quriladi?	To'liq va noto'liq oila farzandlari	N	t	Ishonch darajasi p
jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uchun	noto'liq	328	2,165	,031
	to'liq	172		
farzandlar tug'ilishi uchun	noto'liq	328	-1,943	,053
	to'liq	172		
jamiyatga kerakli yoshlar	noto'liq	328	,998	,319
	to'liq	172		
muhabbat hissining borligi	noto'liq	328	,395	,693
	to'liq	172		
odam dunyoda yolg'iz o'tolmaydi	noto'liq	328	,661	,509
	to'liq	172		
ota-onalarning xohish irodasiga ko'ra	noto'liq	328	,189	,850
	to'liq	172		
qarindosh urug'larning gapiga	noto'liq	328	1,440	,150
	to'liq	172		
el nazaridan qolmaslik	noto'liq	328	-2,193	,029
	to'liq	172		
baxtli to'laqonli umr kechirish	noto'liq	328	-,569	,570
	to'liq	172		
uy-ro'zg'or boshpana uchun	noto'liq	328	-1,098	,273
	to'liq	172		

Natijalar tahlilida "Sizningcha, nima uchun oila quriladi?" shkalasida "Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uchun ($t=2,165$; $p>0,01$)" deb belgilangan javobda ishonch darajasidagi to'liq va noto'liq oilada qizlar fikrlarining tafvutlari mavjudligini kuzatishimiz mumkin. Bu yoshdagi qizlardagi fikrlarning farqi oiladagi rollar bilan tasavvurlarining kengayganligi, o'z mustaqil fikrlarini bayon eta olishi, jumladan,

Oilaviy tasavvurlarni o'rganish test-anketasi(natijalari Styudent mezoni asosida)

ota-onalarining o'z burch va vazifalariga nisbatan qarashlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. "Erkak kishining roli ko'proq" ($t=-1,604$; $p>0,05$) deb eng past ko'rsatkich bilan belgilanayotganining boisi ham, ayniqsa, noto'liq oila vakillarida otaning o'rni hayotida aks etmagani, uning hayotiy qarashlari deyarli onalari ishtirokida shakllanganligi bo'lishi mumkin.

2-jadval.

Nikohning baxtli bo'lishi ko'proq nimalarga bog'liq?	To'liq va noto'liq oila farzandlari	N	t	Ishonch darajasi p
albatta ayol kishiga bog'liq;	noto'liq	328	-1,604	,110
	to'liq	172		
erkak kishining roli ko'proq;	noto'liq	328	-1,699	,090
	to'liq	172		
qars ikki qo'ldan;	noto'liq	328	,987	,324
	to'liq	172		
kattalarning yosh kelin-kuyovni holi qo'yishlariga;	noto'liq	328	,375	,708
	to'liq	172		
er-xotin qarashlarining umumiyligiga;	noto'liq	328	1,442	,150
	to'liq	172		
moddiy qiyinchiliklarning kam bo'lishiga;	noto'liq	328	,524	,600
	to'liq	172		
oilada ma'naviy inqirozning yo'qligiga;	noto'liq	328	-,654	,514
	to'liq	172		
o'z vaqtida turmush qurishga;	noto'liq	328	,193	,847
	to'liq	172		
tevarak-atrofdagi oilalarning tinch-totuvligiga;	noto'liq	328	,620	,536
	to'liq	172		
boshqa sabablar	noto'liq	328	-,155	,877
	to'liq	172		

"Nikohning baxtli bo'lishi ko'proq nimalarga bog'liq?" shkalasida "Albatta ayol kishiga bog'liq" ($t=-1,604$; $p>0,05$),

"Erkak kishining roli ko'proq" ($t=-1,604$; $p>0,05$), "Qars ikki qo'ldan chiqadi" ($t=,987$; $p>0,05$), "Kattalarning yosh kelin-

kuyovni holi qo'yishlariga" ($t=,375$; $p>0,05$), "Er-xotin qarashlarining umumiyiligiga" ($t=1,442$; $p>0,05$), "Moddiy qiyinchiliklarning kam bo'lishiga" ($t=,524$; $p>0,05$), "Oilada ma'naviy inqirozning yo'qligiga" ($t=-,654$; $p>0,05$), "O'z vaqtida "Nikohning baxtli bo'lishi ko'proq nimalarga bog'liq?" shkalasida "Er-xotin qarashlarining umumiyiligiga" ($t=1,442$; $p>0,05$) deya belgilangan javobning tafovutlari kuzatilishining boisi, og'zaki suhbat jarayonida to'liq oila vakillariga nisbatan noto'liq oila qizlari "Xotin doim erning hamfikri bo'lishi, uning gaplariga qo'shilishi, ta'qiqlagan narsalarini to'g'ri deb qabul qilishi kerak", deb javob qaytarganlariga qaraganda, xotin eri bilan umumiy qarashiga fikri mos kelmasa ham qo'shilishi, erning har bir fikrini qo'llab-quvvatlashi lozim. Ularning fikricha, oilada ajrishishning eng katta sababi ham xotin erining fikrlariga qarshi chiqishi bilan birga, eriga o'zining fikrlarini o'tkazishga intilishidir.

Ushbu shkaladagi eng past ko'rsatkich, ya'ni inkor ma'nosidagi fikr "Oilada ma'naviy inqirozning yo'qligiga" ($t=-$

turmush qurishga" ($t=,193$; $p>0,05$), deb javob qaytarilgan bo'lsa, "Tevarak-atrofdagi oilalarning tinch-totuvligiga" ($t=-0,558$; $p>0,05$), boshqa sabablar ($t=,155$; $p>0,05$) shkalalarida tafovutlar kuzatilmadi. ,654; $p>0,05$)" deb topilib, qizlarning fikrlari bu borada birlariga qarama-qarshidir.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi test anketaning natijalar tahlilidan kelib chiqib xulosalash mumkinki, farzand tarbiyasidagi salbiy yoki ijobiy o'zgarishlar bola to'liq yoki noto'liq oilada voyaga yetayotganigagina emas, balki bolani bevosita o'rab turgan, har kuni o'zaro shaxslararo munosabatlarga kirishadigan atrofidagi odamlarning u va yaqinlari haqidagi fikrlari, tasavvurlari, ijtimoiy kutishlarining mazmuniga, muhimi – voyaga yetayotgan o'spirin qiz oilasida hukm surayotgan ma'naviy hamda axloqiy muhitga bog'liq ekanligi dalillandi. To'liq va noto'liq oila vakillari farzandlarida oila haqidagi tushunchalari, oiladagi rollar va tasavvurlar orqali kengayadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi PF-5938-son "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 1 maydan 2022 yil 1 martdagi PF-81-son "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" farmoni.
3. Shoumarov G.B., Haydarov I.O., Sog'inov N.A. va boshq. Oila psixologiyasi: Akad. litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun qo'l. / G.B.Shoumarovning tahriri ostida. O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi, o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'lim markazi. – T.: «Sharq», 2010. – 296-b.
4. Karimova V.M. Oila: Ijtimoiy himoya omillari. Ilmiy ommabop maqolalar to'plamlari//prof. V.M.Karimova tahriri ostida. T.: 2007. – 118-b.
5. <https://materinstvo.ru/art/2024>
6. Aziz Sa'dullayev. (2024). Aspects of forming voluntary qualities in overcoming anxiety in adolescent wrestlers. News of UzMU Journal, 1(1.4), 176-p Retrieved from <https://journalsnuu.uz/index.php/1/article/view/2035>
7. Shoumarov G., Rasulova Z. Oila ensiklopediyasi. - T.: «Ilm-Ziyo Zakovat», 2016. -270-b.
8. Baratova O.D. Noto'liq oilaning ijtimoiy-psixologik muommolari. Buxoro, «Psixologiya» ilmiy jurnali. 34-b
9. Fayzieva M.X. Oila psixologiyasi. Qarshi INasaf nashriëtil, 2018.138-bet.
10. Турובה, М. А. (2023). Социально-Психологическое Исследование Деспотизма В Гендерных Отношениях. International Journal of Formal Education, 2(4), 93-c.